№ 221 Դեկտեմբերի 11 (23) 1880 Դեկտեմբերի 11 (23) № 221

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Օտարաքաղաքացիք դիմում են այդպէս
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խիտ տողին քառին 2 կոպէկ:

„ՄՇԱԿ“

ԼՐԱԳԻՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

1881 թուին

(ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Կը հրատարակվի նոյն ձևով և նոյն պրօգրամմայով ԱՄԵՆ ՕՐ (բացի տօն և տօներին հետեւեալ օրերից)։

ՊՐՕԳՐԱՄՄԱ. I. Տէրութեան կարգադրութիւններ, II Առաջնորդող յօդուածներ, III Ներքին տեսութիւն, IV Արտաքին տեսութիւն, V Խառն լուրեր, VI Հեռագիրներ, VII Ֆելիետօն և Բանասիրական, VIII Յայտարարութիւններ։

ԼՐԱԳՐԻ ԳԻՆԸ, տարեկան 10 րուբլ, կէս տարվան 6 ր., հինգ ամս. 5 ր., չորս ամս. 4 ր., երեք ամս. 3. ր. երկու ամս. 2 ր. և մի ամս. 1 րուբլ։

Գրվել կարելի է խմբագրութեան մէջ հետեւեալ հասցէով. Тифлисъ, редакція «Мшакъ».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Գերմանիայի յետադիմութիւնը։ — Ներքին տեսութիւն։ Ներքին լուրեր։ — Արտաքին տեսութիւն։ Միջազգային յարաբերութիւնները։ — «Մշակի» հեռագիրներ — Յայտարարութիւններ։ — Բանասիրական։ Նամակ Ֆրանսիայից։

ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ ՅԵՏԱԴԻՄՈՒԹԻՒՆԸ

—

Որքան Գերմանիան առաջադէմ էր Ֆրանսիայի հետ ունեցած պատերազմից առաջ, այնքան նա հետզհետէ յետադէմ դարձաւ Ֆրանսիայի վրա յաղթող հանդիսանալուց յետոյ։

Պատերազմից առաջ Գերմանիան հետզհետէ հրատարակեց մի շարք ազատամիտ օրէնքների։ Ամեն մի դաւանութեան պատկանող զաւակները սովորում էին ջոկ դպրոցներում, չը կային ընդհանուր ժողովրդական դպրոցներ։ Գերմանիան հիմնեց խառն դպրոցներ, որտեղ ոչ թէ միայն երկու սեռի, բայց և բոլոր դաւանութիւնների երեխաները, քրիստոնեայ թէ հրէայ, միասին էին սովորում։ Իսկ այժմ կրկին հարց է զարթնում վերադառնալ առաջվայ դրութեանը, այն է նորից հիմնել դաւանական դպրոցներ, այսինքն որ կաթօլիկ մանուկները ջոկ սովորեն, բողոքականները ջոկ և հրէաները ջոկ։

Պատերազմից առաջ Գերմանիան յայտնեց պարտադիր քաղաքական ամուսնութեան օրէնքը, այժմ գերմանական պարլամենտում կրկին հարց է զարթնում վերցնել քաղաքական ամուսնութիւնը և կրկին դարձնել ամուսնութիւնը միմիայն կրօնական։ Գերմանիայի պէս մի երկրում, որտեղ բազմաթիւ դաւանութիւններ և բազմաթիւ ցեղեր կան, պարտադիր քաղաքական պսակը և քաղաքական մկրտութիւնը միջոց էր տալիս այդ դաւանութիւններին ու ցեղերին՝ գերմանացիներին, սլաւեաններին ու հրէաներին միմեանց մօտենալ, ձուլվել մի ազգութեան մէջ։ Կրօնական ամուսնութիւնը կրկին սառնութիւն կը գցի այս և այս ցեղերի ներկայացուցիչների մէջ, խտրութիւն կը դնի դաւանութիւնների մէջ։

Պատերազմից առաջ հրէաները ստացան միւս քաղաքացիների հետ կատարեալ հաւասար իրաւունքներ, իսկ այժմ կրկին խնդիր է զարթել զրկել հրէաներին իրանց ստացած իրաւունքներից։

Պատերազմից առաջ յայտնված էր տպագրական խօսքի և հրապարակական ժողովների կատարեալ ազատութիւնը։ Այժմ այդ ազատութիւնը արդէն սահմանափակված է սօցիալիստների դէմ հրատարակված բացառական օրէնքի շնորհով, որ խսկապէս միջոց է տալիս կառավարութեանը խստութեամբ վերաբերվել ոչ թէ միայն դէպի սօցիալիստները, բայց և դէպի ամեն իրան անհաճելի լրագիրը կամ հրապարակական ժողովը։

Այդպիսով վերջին պատերազմից առաջ առաջադէմ, ազատամիտ եղած Գերմանիան այժմ ամեն կողմից կատարեալ յետադիմութեան մէջ է գտնվում։

Սահմանադրական կառավարութիւնից Գերմանիան հետզհետէ դառնում է անձնական կառավարութիւն, շնորհով իշխան Բիսմարկի անսահման խնամա-

---

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՄԱԿ ՖՐԱՆՍԻԱՅԻՑ

—

Նիցցա, 8 դեկտ. (26 նոյեմբ.)

Անձնական գործերս ստիպեցին ինձ այս ձմեռ անցկացնել հարաւային Ֆրանսիայի մի գեղեցիկ անկիւնում և որովհետև ճանապարհս անցնում էր Բէրլինի և Փարիզի վրայօք, ուստի անօգուտ չը համարեցի ինձ համար փոքր ի շատէ ծանօթանալ այդ քաղաքների հայ հասարակութեան հետ։

Բէրլինում միայն մի հայ գտայ, այն է պ. Անդրէաս Արծրունու. այդ երիտասարդ գիտնականը, հեռու իր հայրենիքից ու բարեկամներից, ինքնիքը տուած է գիտութեան, և այս ես պէտք է ասած, իր արժանի պատիւն ու յարգանքը կը կրէ գիտնական դասից. նա պրիվատ-դօցենտ է Բէրլինի համալսարանի մէջ և մի և նոյն ժամանակ արքունական հանքաբանական թանգարանի տեսուչ (կուստոս) է (Privatdocent a. d. kgl. Universität, Custos a. mineralogischen Museum): Չը նայելով իր գործերի շատութեանն ու ծանրութեանը, պ. Արծրունին ժամանակ է գտնում երբեմն երբեմն յօդուածներ գրել գերմանական լրագրների մէջ հայոց մասին. այդ պատիւ է անում պարոնին, որ նա չէ մոռանում իր ազգը. երանի թէ մեր միւս գիտնականները նորա բարի օրինակին հետեւէին։

Փարիզում ես գտայ աւելի մեծ հայ հասարակութիւն, քան թէ կարող էի սպասել, և որովհետև այնտեղ աւելի երկար ժամանակ մնացի, ուստի միջոց ունեցայ աւելի մօտիկ ծանօթանալ այդ հասարակութեան հետ։ Ահա մօտաւորապէս Փարիզում գտնվող հայերի քանակութեան և նոցա ինչ գործով պարապելու ցանկը։

Ուսանողք. 17 բժշկութեան, 11 երկրագործութեան, 6 զանազան լիցեների մէջ, 3 իրաւաբանութեան, 3 էքօլ սանթրալի, 2 էքօլ դէ-բօ-զար, 2 էքօլ դէ-բօն-զէ-շօսսէ, 1 էքօնօմի պօլիթիկ, 1 ձեռագործութեան, 1 իրաւաբան (այլ երկիր աւարտած այստեղ կը կատարելագործէ), 1 բժիշկ (նոյնպէս), 2 բժիշկ (Փարիզի մէջ գործող)։ Վաճառականք. 6 վաճառական-կօմիսիօներ, 4 ադամանդի վաճառական, 3 սեղանաւոր, 2 ռանթիէ (капиталисты). 3 բիրժայի վրա գործող. 3 գրագրութեամբ պարապող, 2 լուսանկար, 7 ոսկերիչ, ներկարար և այլ զանազան արհեստներով պարապող, 3 մանր-մունր ապրանքներ վաճառող. բացի սրանցից կան մի քանի կանայք և երեխայք, որոնց թիւը 15-ի կը հասնի։

Ինչպէս ուսանողների, նոյնպէս և վաճառականների մեծ մասը տաճկաստանցի հայեր են, բայց կան և կովկասից, նոյն իսկ Թիֆլիսից վաճառականներ և ուսանողներ։

Եթէ մինչև այժմ ես գրեթէ համոզված էի, թէ հայերը բնակութիւն ձգելով մի օտար քաղաքում կամ երկրում՝ բոլորովին մոռանում են իրանց լեզուն, հայրենիքը և մինչև անգամ ծագումը, այժմ պէտք է խոստովանեմ, որ համոզմունքս բոլորովին սխալ ու անտեղի է եղել, գոնէ Փարիզի վերաբերութեամբ. ո՞րտեղ է խօսվում մաքուր հայերէն լեզուով, ո՞րտեղ է տեսնվում անկեղծ սէր դէպի Հայաստան և ջանք ու աշխատանք նորան օգտաւէտ զաւակներ լինելու, եթէ ոչ Փարիզի մէջ։

Ինձ փոքր ի շատէ ծանօթ է, ի թիւս այլոց, Թիֆլիսի, Մօսկվայի և Ս. Պետերբուրգի հայ հասարակութեանց հոգին ու կազմակերպութիւնը, բայց անկեղծօրէն կասեմ, որ ոչ մէկ տեղ չեմ տեսած այնպիսի սէր և եղբայրական յարաբերութիւններ, ինչպէս Փարիզի հայ ուսանողների ու վաճառականների մէջ։ Բարեսիրտ ընթերցողը լաւ գիտէ, որ որտեղ կայ եղբայրական սէր, այնտեղ այդ սէրը պէտք է տայ բարի պտուղ, այդպէս էլ եղած է Փարիզի մէջ. պատուական «Մշակի» այս ամառուայ համարների մէջ կարդացած կը լինի ընթերցողը, որ Փարիզի հայ ուսանողութեան մէջ մի երջանիկ միտք է ծագել —հիմնել մի ընկերութիւն Հայկազեան-Ուսումնասիրաց անունով, որի նպատակն է «աղքատ հայ պատանեկաց ընկերութեան ծախիւք Եւրոպիոյ մէջ բարձրագոյն ուսմունքներ *) սովրեցնել տալու, որպէս զի գիտութիւնք ծաւալին ի հայրենիս» (յօդ. I. ըստ կանոնագր.) «Ընկերութեան որդեգիրք պարտաւորեալ են ի Հայաստան երթալ իրենց ուսումն աւարտելէն վերջը՝ ազգային դպրոցաց միոյն մէջ երեք տարի անընդհատ չափաւոր թոշակով դասախօսութիւն ընելու համար։ Այս մասին հարկ և արժան եղած երաշխաւորութիւնը պէտք է առնէ ազգային-ուսումնական խորհուրդը» (յօդ. 4) Ահա ընկերութեան նպատակը. արդեօք սորանից էլ աւելի գեղեցիկ բան կարող էր հնարել մի բուռն ուսանողութիւն, մի փոքրիկ խումբ եռանդուն ու հայրենասէր սիրոյ մէջ տաչրված երիտասարդների։

Իրաւունք ունենք արդեօք մենք, հայերս պահանջել այդ երիտասարդներից աւելի մի բան. բարոյական և սուրբ պարտք չէ մեզ ի խորհին սրտէ շնորհակալութիւն մատուցանել այդ վառվռուն երիտասարդներին, մանաւանդ նոցա պարագլուխ ազգասէր ու հայրենասէր պ. Սիմէօն Ռաֆայէլեանցին, և մեր կարողութեան չափ օգնել նրանց գեղեցիկ ձեռնարկութեանը։ Ի՞նչ կը նշանակէ մեր ունեցողների համար (նոքա քիչ չեն, փառք Աստուծոյ) անգամ գրվել այդ օգտաւէտ ընկերութեանը և տարեկան որ և իցէ $18^1/_2$ ֆրանկ (7 ր. 40 կոպ. այժմեան գնով) վճարել։ Մեզք և մահկանացու մեղք չի՞ լինի մեզ համար խուլ մնալ մեր երիտասարդաց աղաչանքներին ու պաղատանքին, որոնք աղաղակում են մեզ ասելով «դուք մեզնից ուսեալ ու գիտուն մարդիք կը պահանջէք ազգի օգտին ու բարօրութեան համար, մենք պատրաստ ենք ձեզ տալ այդ մարդիկը, միայն, ի սէր Աստուծոյ, օգնեցէք մեզ»։ Բարձ անգամ հազիւ կարողանայ անտարբեր մնալ նրանց աղաչանքին, բայց հայոց մէջ գտնվում են անձինք, որոնք քարից էլ աւելի ամուր սիրտ ունեն և բացի նրանից որ ոչինչ օգուտ չեն բերում ազգին (շնորհ էլ չունեն դրա համար), նրանք ամեն կերպով աշխատում են ամեն մի բարի գործ, ամեն մի օգտաւէտ գործ ճնշել, խեղդել, մեռցնել սկզբումը, չը թողլ տալ լոյս անգամ տեսնելու։

Նոյնը պատահել է Փարիզի խեղճ հայ ուսանողների հետ. այս ամառ Ռուսաստանից մի ինքնագլուխ ազգասէր ձևացնող հայ ոմն եկել է Փարիզ և ցանկութիւն է յայտնել ուսանողներին ծանօթանալ նրանց հիմնած ընկերութեան հետ. երբ ուսանողները մեծ սիրով կատարել են նորա ցանկութիւնը և խնդրել են նորա համակրութիւնը, նա եղուխտական ժպիտը դէմքին պատասխանել է հետեւեալը՝ «ես չեմ կարող ձեզ համակրել, որովհետև ձեր ընկերութիւնը դարդակ բան է. թողէք ձեր գաղափարը, այդ ձեր ոյժիցը շատ բարձր է, դուք չէք հասնի ձեր նպատակին, դուք մոլորվում էք...» և այլ այսպիսի դարդակաբանութիւն։ Կը լսես, սիրելի ընթերցող, այսօր Փարիզի ուսանողութիւնը ընկերութիւն կը կազմէ, նրան կասեն՝ «թող, այդ դարդակ բան

*) Ընկերութեան սովրեցնել տալիք ուսումներն են. երկրագործութիւն, ճարտարագործութիւն, հանքաբանութիւն, մեքենագործութիւն, վաճառականութիւն, իրաւագիտութիւն, բժշկութիւն և այլն։

կալութեան գերմանացիների վրա։

Գերմանիայի այդ ընդհանուր յետադիմական շարժման մէջ ամենահրէշաւորը, ի հարկէ, հրէաների դէմ յայտնված շարժումն է։

Այդ շարժումը իսկապէս կրօնական մոլեռանդութիւնից դրդված մի շարժում է և միայն քօղարկվում է տնտեսական պայմանների դիմակով։ Եթէ հրէաները ֆինանսական գործերի մէջ անազնիւ են, եթէ նրանք վաշխառու, հարստահարող են, պէտք է յայտնել ընդհանուր խիստ օրէնքներ վաշխառութեան և այլ և այլ հարստահարութեան դէմ և ոչ թէ հրէաների դէմ բացառական օրէնքներ հրատարակել, որովհետև նոյն վաշխառուներն ու հարստահարողները կարող են և գերմանացիներ լինել։ Եթէ բացառական օրէնքներ յայտնվեն միայն հրէաների դէմ, ի՞նչպէս կը պատժվի բուն գերմանացին, որ նոյնպէս վաշխառութեամբ կամ հարստահարութեամբ է պարապում. մի՞թէ նա բոլորովին չի պատժվի, կամ մի՞թէ նրան նախ և առաջ պէտք է հ ր է ա յ յայտնել և այնուհետև պատժել որպէս հարստահարող կամ վաշխառու։

Իսկ թէ իրանք գերմանացիներն էլ ազատ չեն այդ ախտերից, այդ մենք տեսանք, երբ քանի մի տարի առաջ հրէայ պատգամաւոր Լասկեր, գերմանական պարլամէնտում մերկացրեց ֆինանսական խարդախութիւնների ահագին կազմակերպութիւնը, որի պարագլուխները ոչ թէ հրէաներն էին, բայց նոյն իսկ ամենայայտնի, ազնուական ընտանիքներին պատկանող գերմանացիները։...

Այլ ևս չենք խօսում այն բանի վրա թէ որքան ապերախտութիւն կը լինէր Գերմանիայի կողմից սահմանափակել այն ցեղի իրաւունքները, որ միայն կէս միլիոնի թւով լինելով քառասուն միլիոն գերմանացիների մէջ, ընծայեց Գերմանիային այդքան շատ երևելի անձնաւորութիւններ գիտութեան, արհեստների, երաժշտութեան, գրականութեան և պետական կեանքի մէջ։ Այդ անուններր Գերմանիան պարծանքով կը յիշի միշտ։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Ստացանք ՄՕՍԿՎԱՅԻՑ Լազարեան ճեմարանի աշակերտներից 105 րուբլ յօգուտ Հայաստանի սովատանջների։

—

Դեկտեմբերի 5-ից ՆՈՒԽՈՒՑ մեզ գրում են, որ այս աշնանը եղանակը սաստիկ երաշտ էր, բայց ահա իններորդ օրն է, որ ձիւն է գալիս և սաստիկ ցրտեր է անում։ Գիւղացիները երկիւղ են կրում, որ երկար երաշտութեան պատճառով ցանքերի արմատները փչացած կը լինեն։ Այժմ ցորենի չանաղը (3 պուտ և 10 ֆունտ) ծախվում է 7 րուբլ 40 կոպ., մի ֆունտը 8 կոպէկով, իւղը 50 կ., մի հատ ձու 2 կ.։

—

ՆՈՒԽՈՒՑ մեզ գրում են. «Դեկտեմբերի 4-ին, երեկոյեան ժամը 6-ին նկատելի եղաւ մեզ մօտ լուսնի խաւարումն։ Այդ երևոյթը, որ տևեց մի ժամի չափ, սաստիկ վախեցրեց սնոտիապաշտ ժողովրդին։ Ամբողջ մի ժամի չափ հրացանների թնդիւնով սնոտիապաշտ ամբոխը աշխատում էր արտաքսել լուսնի վրայից ս ա տ ա ն ա յ ի ն, որին վերաբերում է լուսնի խաւարումն»։

—

Պ. Գասպար Ամիրեանց ուղարկել է մեզ ԴԵՐԲԵՆԴԻՑ 20 րուբլ յօգուտ Վանի սովեալների։

—

ՎԱՐԴԱՇԷՆԻՑ մեզ գրում են. «Գարալի գաւառամասի պրիստաւ, պ. Անդրօնիկով շատ սիրում է գործ ածել մտրակը ստորադրեալների հետ իր ունեցած յարաբերութիւնների մէջ։ Երբ խնդրատուները ներկայանում են պ. Անդրօնիկովին, նա նախ և առաջ ծեծել է տալիս նրանց, յետոյ լսում է նրանց խնդիրը կամ գանգատը։ Նորերս մի գիւղացի ձիով անցնում է Վարդանլի գիւղի միջով, և տեսնելով որ պ. Անդրօնիկով գիւղական հասարակութեան հետ կանգնած խօսում է փողոցում, անցորդը ասիական քաղաքավարութեան համեմատ, թէև չէ ճանաչում անձամբ պրիստավին, գդակը վեր է առնում և այդպէս բարևելով կամենում է անցնել։ Բայց պրիստաւը հրամայում է կանգնեցնել նրան, վեր բերել ձիուց և բազմութեան առջև մի ուժգին ապտակ է զարկում գիւղացու երեսին։ Գիւղացին սկսում է աղաղակել, իսկ պ. պրիստաւը յայտնում է, որ եթէ անցորդը դարձեալ ձայն հանի, օրինաւոր կերպով ծեծել կը տայ նրան։ Գիւղացին, ասում են դիտաւորութիւն ունի գանգատվել պ. Նահանգապետին»։

—

ՑԱՐԻՑԻՆԻՑ, պ. Կրասիլնիկովից ստացանք 30 րուբլ յօգուտ Վանի սովեալների։ Այդ գումարից 15 րուբլ նուիրել են Բուղաղեանց եղբայրները, և 15 րուբլ նուիրել է Վասիլի Ալեքսանդրովիչ Օրլով։

—

Վրաց «Դրօէբա» լրագիրը մի լաւ միջոց է գտել վրացիացնել ամբողջ Հայաստանը։ Հէնց որ մի հայ կաթոլիկութիւն է ընդունում, նա դառնում է վ ր ա ց ի։ Արդանուչի մէջ, ասում է վրաց թերթը, ազգաբնակութիւնը բաղկացած է մահմետականներից, հայ լուսաւորչականներից, և կաթոլիկ վրացիներից։ Այդ երկու վերջին ազգութիւնները հ ա յ ե ր է ն են խօսում, աւելացնում է թերթը։ Ուրեմն կրօնով կաթոլիկ, լեզուով հայ,—իսկ ազգութեամբ վրացի են։ Այդ ինչպէս է պատահել, որ վրացիները ոչ թէ միայն ընտանեկան և հասարակական կեանքում հայերէն են խօսում, բայց և իրանց կրօնական բոլոր արարողութիւնները հայերէն լեզուով են կատարում։ Երևի «Դրօէբա» շուտով կասի որ Վենետիկի Մխիթարեանները վ ր ա ց ի են, որովհետև հայ-կաթոլիկ են։

—

ԵՐԵՒԱՆԻՑ մեզ հաղորդում են հետևեալը։ «Տեղիս առաջնորդ սրբազան արքեպիսկոպոս Եղիազարը, որ մի ալեզարդ և կեանքից յոգնած ծերունի է, հոգևոր իշխանութեան հրամանով փոխադրվում է վերջապէս Էջմիածին։ Ում կուզարկեն նրա տեղը, յայտնի չէ։ Գուցէ ոչ ոքին, որովհետև Էջմիածինը այժմ սովորութիւն է ընդունել ազատ մնացած թեմերի վրա ոչ ոքին չը նշանակել, իսկ առաջնորդներին հասանելի ռոճիկը իր մօտ պահել»։

—

Մի պարսկաստանցի հայ երիտասարդ, որ մի քանի տարի առաջ եկած էր ԹԻՖԼԻՍ և մի վաճառականի մօտ գործակատար էր, վճռում է նորերումս պսակվել։ Մի վարձված միջնորդ ճարում է նրա համար մի աղջիկ 2000 րուբլ բաժինքով և թանգագին զարդարանքներով։ Երիտասարդին հաւանում են աղջկայ ծնողները և նա պսակվում է։ Հարսանիքից յետոյ անցնում է մի երկու շաբաթ և ամենքը բաղդաւոր են երևում, բայց յանկարծ նորափեսան, որ արդէն ստացել է 2000 րուբլ և իր նշանածի թանգագին զարդարանքները, անհետանում է։ Ծնողները երկար ժամանակ նրան որոնելուց յետոյ, յուսահատված վերցնում են իրանց տուն իրանց որբ մնացած և բաժինքից կողոպտված աղջկան։

—

Մեզ հաղորդում են ԵՐԵՒԱՆԻՑ հետևեալ օտարոտի անցքի մասին. «Այս օրերս Երևանի բնակիչների հանգիստը վրդովվեցաւ. գիշերվայ ժամը 10-ին զինուորական փողհարների անսովոր ձայներով։ Յայտնվեցաւ որ Ռուսաստանից նոր եկած երիտասարդ օֆիցէր վարձել էր 12 ֆայէտօն, որոնցից մինի մէջ ինքն էր նստել, իսկ միւսների մէջ նստացրել էր զինուորական փողհարներին, շրջում էր այդպիսով ամբողջ քաղաքի փողոցներում։ Ոստիկանութեան թաղապետը փորձում է կանգնեցնել այդ օտարոտի և աղմկալի հանդէսը, խնդրում է օֆիցէրին արձակել երաժիշտներին և քաղաքի հանգիստը այլ ևս չը վրդովեցնել։ Բայց օֆիցէրը բաւական կ ո շ տ կերպով ոստիկանութեան պաշտօնեային պատասխանելուց յետոյ շարունակում է իր այդ գիշերվայ աղմկալի զբօսանքը, իր 12 ֆայէտօններով և իր զինուորական փողհարների խմբով»։

—

ԳԱՆՁԱԿԻՑ մեզ գրում են. «Քաղաքիս պրօգիմնազիայի տեսուչ պ. Լաստօչկին նշանակվել է Կուբանեան նահանգի ժողովրդական դպրոցների դիրէկտոր և ուրեմն շուտով հեռանալու է մեր քաղաքից։ Չենք կարող մեր շնորհակալութիւնը չը յայտնել այդ մասին ուսումնարանա-

---

է», վաղը Ս. Պետերբուրգի ուսանողներից ոմանք յօդուածներ կը գրեն ռուս լրագիրների մէջ հայերի սովից ու քրդի ձեռից քաշած տանջանքների ու հալածանքների մասին, նոցա կասեն՝ «բաւական է, հօտեցրիք, համը տարաք, բօշայութիւնից ձեռք վերցրէք» (նոյն պարոնի խօսքերը). միւս օրը «Մշակը» կը քարոզէ սէր ու միաբանութիւն այլադաւան ու լուսաւորչական հայ եղբայրների մէջ, նորա համար կասեն՝ «Մշակը» դաւաճանում է ազգին ու հաւատին (նոյնպէս)։ Ոչինչ էլ չես անի, ազգն է մեղք, նա է զրկվում, նա է կորչում, և ինչպէս չանես, չը գործես, երբ մէջդ ույժ ես զգում. ի հարկէ չեմ ասում, որ մեզնից ամեն մէկս Հերքուլէսի ույժ ունի և ամեն բան կարող է կատարել, բայց եթէ ամենքս միանանք և միասին գործենք, այն ժամանակ, հաւատացէք, որ ո չ ի ն չ մ ե ր ո յ ժ ի ց ը վ ե ր չ ի լ ի ն ի, ինչպէս քարոզում են մեզ չինծու ազգասէրները. Եւ ինչ կայ այստեղ, ասէք խնդրեմ, ույժից վեր բան, միթէ չորս կամ հինգ միլլիոն ժողովրդի համար դժուար բան է տարեկան գոնէ չորս կամ հինգ որդեգիրներ պահել Փարիզի մէջ կամ եւրոպական մի ուրիշ քաղաքում. չեմ ասի, որ ամբողջ ազգը կարող է կամ միջոց ունէ անմիջապէս գործին մասնակցել, բայց միթէ այդ չորս-հինգ միլլիոնի մէջ չեն գտնվի գոնէ երկու-երեք հազար անձինք, որոնք համակրէին և կարողանային օգնել գործին. Իմ ասածը մի վերացական խնդիրք չէ, դա մի տեղական խընդիրք է, որի կատարումը կը տեսնէք ամեն մի քայլում. վերցրէք, օրինակ, ռուսաց ուեզդնօյի զեմստվօ (уѣздное земство), այդ գաւառական վարչութիւնը, դա մի հասարակութիւն է, բաղկացած ոչ միլլիօնատէր անդամներից, այլ տնտեսական հազարներից. ինչօ՞ւ այդ հասարակութիւնը ունի տարեկան 2—5 որդեգիրք գանազան բարձր ուսումնարաններում, իսկ մենք, ռուսաբնակ հայերս, չունենք և ոչ մի թոշակաւոր որ և իցէ ուսումնարանում։ Միթէ Թիֆլիսի պէս քաղաքը, որի կէսը հայեր են և որոց թիւը 40 հազարէն կանցնի, չէր կարող ունենալ գոնէ մի թոշակաւոր մի բարձր ուսումնարանում. Նոյնը կարելի է ասել և այլ հայաբնակ մեծ քաղաքների վերաբերութեամբ։ Եթէ չեն ունեցել և չունեն, ոչ թէ նորա համար, որ հարկաւորութիւն չէ եղել կամ միջոցներ չեն ունեցել, այլ, կարծեմ, նորա համար, որ չէ եղել, չէ գտնվել մարդ, ինիցիատօր, որը հարց բարձրացնէր դրա մասին և հասկացնէր հասարակութեանը դրա անհրաժեշտութիւնը, իսկ եթէ գտնվել է յանդուգն մէկը, որը կամեցել է բերան բաց անել և խօսել, իսկոյն չինծու ազգասէրները խփել են խեղճի գլխին ասելով՝ «այդ դատարկ բան է, այդ մեր ույժից վեր բան է»։

Փարիզի ուսանողութիւնը հերքեց այդ իմաստակների դ օ գ մ ա տ ը և կազմեց իր ընկերութիւնը. Նա իր շէնութիւնը հիմնեց ոչ թէ այդ քրմերի ուսման վրա, այլ իր ազգի օգուտը ճանչցող ու ցանկացող հայերի սրտի մէջ, համոզված լինելով, որ այդ հողը աւելի ամուր կը լինի և երկարատև։ Միթէ նա, այդ ուսանողութիւնը սխալված է. ո՛չ, հազար անգամ ո՛չ. ես հաւատացած եմ, որ բարի և ազգօգուտ գործը միշտ արձագանք կը գտնէ ճշմարիտ հայի սրտի խորքերում և ճշմարիտ հայը չի դանդաղի բարի գործին մասնակցել, որովհետև բարի գործը հայի յատկանիշն է։

Գուցէ գտնվեն անձինք, որոնք կասեն, թէ թէպէտ ուսանողաց սկզբունքը ինքն ըստ ինքեան գեղեցիկ է, բայց մենք ունենք ուրիշ պակասութիւններ, որոց առաջն առնելը աւելի անհրաժեշտ է, օրինակ, մեր ծխական և միջնակարգ ուսումնարանների թիւը շատացնել և նրանց դրութիւնը բարեկարգել։ Վախենալով որ նամակս չերկարի և չը շեղվեմ իմ նախագծից, ես չեմ համարձակվի երկար խօսել այդ առարկայի վրա, բայց կը խնդրեմ սիրելի ընթերցողից թոյլ տալ ինձ մի երկու խօսք ասելու վերև յիշած դատողութեան մասին։ Իմ կարծիքով մեզ համար նշանակութիւն չունի ուսումնարանների թիւը շատացնել, եթէ նրանք չեն ունենայ մի ամուր հիմք, մի հաստատ կազմակերպութիւն, մի խօսքով, եթէ նրանք երկարատև չեն։ Հազիւ կը պատահի, որ վերցնես մեր լրագիրներից մէկը և նրա մէջ չը կարդաս, թէ այս ինչ քաղաքում, կամ գիւղում տղայոց կամ օրիորդաց ուսումնարանը փակվել է և կամ նրա գոյութիւնը այնպիսի թշուառ վիճակի մէջ է, որ շուտով կը փակվի։ Ի՞նչ է դրա պատճառը, սիրելի ընթերցող. իմ կարծիքով, ի թիւս այլոց, գլխաւոր պատճառներից մէկն էլ մեր լաւ վարժապետներ և դաստիարակներ չունենալն է. ովքեր են այդ վերջինները մեր տարրական ուսումնարաններում —գիմնազիօնի կամ հոգևոր ուսումնարանի 3-րդ —4-րդ դասատնից դուրս եկած աշակերտներ (գուցէ բացառութիւններ կան)։ Նրանք գուցէ ունեն որ և իցէ գիտութիւն այս կամ այն առարկայի, բայց նրանք չունեն, ներվի ինձ ասել, մանկավարժական գիտութիւն և հմտութիւն։ Նրանք գիտեն, ասենք, օրինակի համար, թուաբանութեան չորս գործողութիւնները, բայց չը գիտեն ձևը, թէ ինչպէս պէտք է հաղորդել մատաղ երեխային այդ գործողութիւնների կատարումը, որ երեխայի փափուկ ուղեղը կարենայ հեշտութեամբ ըմբռնել ուսուցչի հաղորդածը. մանուկը միայն թութակի պէս սովորում է երկու-երեք տարի ինչ որ սովորեցրել են նորան և յետոյ թողնելով ուսումնարանը՝ շուտով մոռանում է այն։ Վերջապէս վարժապետը չունենալով այն հիմնական պատրաստութիւնը, որը հարկաւոր է մի ուսուցչին, նա չէ կարողանում ինքզինքը յարմարեցնել հասարակութեան, կամ հոգաբարձուների և կամ նոյն իսկ աշակերտների պահանջմանը. ծագում է տարաձայնութիւն, անբաւականութիւն, ուսուցիչը թողնում է ուսումնարանը, կամ նորան վռնդում են այնտեղից և այդպիսով ուսումնարանը փակվում է, որովհետև չը կայ ուրիշը, որ առաջինի տեղը բռնէ, եթէ պատահում էլ է՝ շուտով նորա հետ նոյն է պատահում։ Ուրեմն մենք միայն մեզ ենք խաբում. այսօր շինում ենք այն, ինչ որ վաղը պէտք է քանդենք, արդասիք չէ մնում տակը, կամ, լաւ է ասել, մնում է միայն բացասական արդասիք (отрицательный результатъ), որովհետև ամեն գործողութեան մէջ թէ շինութեան և թէ քանդման, մենք կորցնում ենք ույժ, կենդանի ույժ (живая сила)։ Այդպէս չի լինի, եթէ մեր ուսումնարանների մէջ վարժապետների տեղը կը բռնեն բարձր ուսում ստացած անձինք. որովհետև նախ քան նոքա բարձր ուսումնարան կը մտնեն, նոքա գիտեն թէ ինչ պայմաններ են դրվում նոցա, ինչ է պահանջվում նոցանից և նոքա կը պատրաստեն իրանց այդ պայմաններին, այդ պահանջները ճշտութեամբ կատարելու. Նոքա քաջ ծանօթ լինելով փոքրիկ երեխայի ուղեղի նրբութեան ու փափկութեան հետ՝ կը գիտենան ինչպէս վարվել նորա հետ, ինչպէս զարգացնել նորան և ոչ բթացնել։ Վերջապէս, որ ամենագլխաւորն է, նոքա տարրական ուսման հետ կը սովորեցնեն երեխաներին մի որ և իցէ գործնական արհեստ, որով կը տան երեխային մի գործիք ապագայում իր ինքնուրոյն ապրուստն ունենալու. եթէ չեմ սխալվում, ամբողջ Եւրոպայում այս վերջին սիստեմն է ընդունված ամենաերևելի մանկավարժների կողմից. Այո, այս բոլորը կանեն մեր աշխատանքով, մեր փողով բարձր ուսում ստացած հայազգի աղքատ